

מראה מקומות, שיעור מאת הג"ר דניאל קפלן שליט"א
בבא מציעא טו. - בענין בעל חוב גובה את השבח

נקודות שנידונו בשיעור זה:

- בגמרא מבואר שבעל חוב גובה את השבח, וכתבו התוס' שטעם הדבר כיון שאין ללקוח הפסד גדול מזה. וצ"ע, וכי איזה נתינת טעם יש בזה שיזכה המלוה לגבות השבח? אף אם אין הלוקח מפסיד, מ"מ אין למלוה זכות בו?
- מבואר בגמ' דבעל חוב גובה מהשבח משום "דאקני", דהיינו ששעבד הלוח כל מה שיבוא אח"כ לרשותו. וצ"ע, שהרי כתבו הראשונים שיש להמלוה זכות בשבח כדי שלא תנעל דלת לפני לווי, וא"כ למה צריכים גם שעבוד "דאקני" לגבות את השבח? ועוד קשה, מה מועיל "דאקני" אם השבח לעולם לא הגיע לידי הלוח אלא שהשביח בידו הלקוחות?
- המוכר שטר חוב לחבירו וחזר ומחלו מחול, כיון ששעבוד הגוף נשאר אצל המוכר ויכול הוא למוחלה. וצ"ע, דא"כ גם אם מת המוכר למה לא אמרינן שבטל שעבוד הגוף ובטל החוב?
- מהו סברת מחלוקת התנאים אם שעבודא (פירוש, שעבוד קרקעות) דאורייתא או לאו דאורייתא? ומהו גדר ה"שעבוד הגוף" שיש על הלוח לשלם חובו - וכי גופו נקנה למלוה?

1. גמרא בבא מציעא טו., וז"ל, "גופא, אמר שמואל: בעל חוב גובה את השבח. אמר רבא: תדע, שכך כותב לו מוכר ללוקח: אנא איקום ואשפי ואדכי ואמריק זביני אילין, אינון ועמליהון ושביחיהון ואיקום קדמך, וצבי זבינא דנן וקבל עלוהי. אמר ליה רב חייה בר אבין לרבא: אלא מעתה, מתנה דלא כתיב ליה הכי, הכי נמי דלא טריף שבחא? - אמר ליה: אין."

2. תוס' שם ד"ה תדע שכך כתב כו', וז"ל, "אין לפרש דהכי מוכח דבעל חוב גובה את השבח דבשביל דבעל חוב גובה את השבח כותב מוכר ללוקח שישלם לו את השבח דא"כ מאי פריך מתנה דלא כתיב בה הכי נמי דלא טריף שבח והלא אין תלוי גביית הבעל חוב בכתיבת המוכר, אלא יש לומר מדמשלם מוכר ללוקח את השבח אין לחוש אם יגבהו בעל חוב ממנו דאין הלוקח מפסיד כל כך."

3. רא"ש סימן ל"ח, וז"ל, "אמר שמואל בע"ח גובה השבח. בין שבחא דאתי מחמת הוצאה בין שבחא דאתי ממילא, משום דלא תנעול דלת בפני לוינ אלמוה רבנן לשיעבודא דבעל חוב שלא יפסיד כלל ממה שמכר הלוח קרקע המשועבד לו ויגבה השבח מן הלוקח כמו שהיה גובהו אילו היתה השדה ביד הלוח והיה גם הוא עמל בה ומשביחה, הלכך אפילו הוצאה לא מהדר ליה ואע"ג דלוקח מגזלן מחזיר לו הנגזל ההוצאה תקנה הוא לבעל חוב כדפרישית."

4. מהר"ם שייף בבא מציעא טו: ד"ה שפיר דמצי למימר, וז"ל, "אבל לא יפורש אהיכא דמסיק שיעור ארעא ושבחא אמאי יטול השבח, לימא כיון שאין שעבודך על גוף הקרקע ולא הייתי מחויב לך ליתן רק דמי הקרקע אלו הווי השתא אמאי אפסיד, הנח לשבחא בקרקע ואף כי חובך נגד השבח ג"כ, זה אינו דכיון שאינו מפסיד שיכול לגבות מהמוכר תיקנו שבעל חוב יכול לגבות השבח כדלעיל, ועוד דלפי הדין או צריך ליתן כל דמי החוב או צריך לטורפה בקרקע."

5. גמרא כתובות דף מד., וז"ל, "ודאי דאמריתו משמיה דרבא: האי מאן דמסקי ביה זוזי ואית ליה ארעא, ואתא בעל חוב וקא תבע מיניה, ואמר ליה זיל שקול מארעא, אמרינן ליה: זיל זבין את ואייתי הב ליה? א"ל: לא, אימא לי גופא דעובדא היכי הוה, א"ל: תולה מעותיו בעובד כוכבים הוה, הוא עשה שלא כהוגן, לפיכך עשו בו שלא כהוגן."

ורש"י שם ד"ה ודאי דאמריתו כו', וז"ל, "לשון שאלה הוא, אמת הוא ששמעתי שאתם אומרים דבר זה של תימה דמטרחינן ליה ללוה למכרה, והלא המלוה עיקר סמך שלו על הקרקע."

6. ר"ן כתובות דף מ"ד בדפי הרי"ף, וז"ל, "לפי ששני שעבודים יש לו למלוה על הלוה, שעבוד גופו של לוח שהוא מחוייב לפרוע והוא עיקר השעבוד ושעבוד על נכסיו אם הוא לא יפרע מדין ערב כדאמר"י [בב"ב דף קעד.]. נכסוהי דבר איניש אינון ערבין ביה, ושעבוד הגוף שיש למלוה על הלוה לאו בר מכירה הוא הילכך אינו נמכר אלא שעבוד נכסים בלבד, ואע"פ שאינו נמכר לא פקע אבל כי חזר ומחלו פקע שעבוד הגוף וממילא פקע שעבוד נכסים שאינו אלא מדין ערב. ומיהו כשמת לוח אע"פ ששעבוד גופו פקע שעבוד נכסיו לא פקע, לפי שעיקר ערבותן של נכסים בענין זה הוא שכל זמן שלא ימצא הלוה שירד לנכסיו ויפרע מהן אבל כל זמן שנפקע מחמת המלוה אף שעבודא של נכסים נפקע, אלו דברי ר"ת ז"ל."

7. ריטב"א קידושין יג: ד"ה אמר רב יהודה, וז"ל, "דמאן דאמר שעבודא לאו דאורייתא משום דסבר שאין הקנאה לחצאים ושעבוד קנין לחצאין ולא חייל אנכסי דאיתנהו בשעת הלואה וכ"ש אנכסי דקנה אחר שלוח שאין אדם מקנה דבר שלא בא לרשותו, וכיון שכן כל זמן שהנכסים ברשותו כופין אותו לפרוע לקיים מצותו אבל כשנתרוקנו הנכסים ליורשים או ללקוחות אינו מן הדין לגבות מהם כלל אפילו מלוה בשטר, אלא דבמלוה בשטר מיהת עבוד רבנן תקנתא משום נעילת דלת שתגבה מהם אבל מלוה על פה אוקמוה אדינא אפילו לגבי יורשין."

ושם ד"ה רבי יוחנן אמר, וז"ל, "קסבר שעבודא דאורייתא, דאף על גב דאין הקנאה לחצאין ואין הקנאה בדבר שאינו ברשותו היינו הקנאה גמורה אבל שעבודא דמתלא תלי וקאי חייל אנכסי דהשתא ואנכסי דאקנה כל היכא דאיתנהו ברשותיה מיהת, הילכך אפילו מלוה על פה גובה בין מן היורשין בין מן הלקוחות מן הקרקעות שהיו לו כשלוה, אבל לא מן המטלטלין דכיון שהן עשויין להבריח לא סמך עליהן בעל חוב ולא לוקחם לערבים לאחר שנתרוקנו לרשות יורשין או לקוחות."

8. קצות החושן סימן קי"ב ס"ק א', וז"ל, "וראייתי בשו"ת מהרי"ט חושן משפט סימן כ"ג שהבדיל דבר שלא בא לעולם מלדבר שלא בא לעולם לענין שעבוד, וזה לשונו: דלא דמי, דבשלמא כשהדבר אינו בעולם שאי אפשר להקנותו בקנין (מכל מקום) יכול להשתעבד עליו דלכשיבא לעולם יתחייב ליתן לו, דשעבודא הא חייל אגופו וגופו איתא בעולם, אבל כשהזוכה אינו בעולם דליזכה מאי מהני, שגופו של זוכה אין בעולם עכ"ל. ומדבריו נראה דשעבוד דאקנה הוא מטעם חיוב, וזה ליתא לפענ"ד דחיוב דחל על גופו במתחייב ליתן לו אפילו מאה ליטרין ואין לו בשעת החיוב אמרינן דהחיוב חל על גופו וכיון דגופו איתיה בעולם מצי להתחייב אפילו בדבר שאינו בעולם, וכיון דגופו נתחייב בחיוב זה ממילא צריך אחר כך לשלם כיון דכבר נתחייב ומני" אפילו מגלימא דעל כתפי", אבל שעבוד צריך שיחול על גוף הנכסים דאם החיוב תחול על גופו משום זה לא היה טורף מנכסים שמכר כיון שהלוקח לא נתחייב כלל, אלא לענין שעבוד צריך שיהא השעבוד חייל על גוף הנכסים."